

УДК 37.037

ПЕДАГОГІКА ТОЛЕРАНТНОСТІ ТА ДІАЛОГ КУЛЬТУР ЯК ОСНОВИ ПЛАНЕТАРНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Є.А.Зеленов

Аналізуються педагогіка толерантності та діалог культур в контексті планетарного виховання учнівської молоді.

Ключові слова: діалог культур, педагогіка толерантності, планетарне виховання.

Актуальність проблеми формування толерантності пов'язана з тим, що сьогодні планетарна спільнота стикається не тільки із загрозою глобальної екологічної кризи, але й із загрозливою тенденцією до збільшення локальних конфліктів (на етнічному, культурному, релігійному, соціальному ґрунті), що у перспективі може створити можливість реального самознищення людства як такого.

Крім того, оскільки в інформаційному суспільстві людська діяльність, включаючи роботу, дозвілля, контакти з керівництвом, банком, здійснюватиметься все в більшій мірі за допомогою телекомунікацій, вона, на думку прогнозистів, буде базуватися переважно на уявленнях про реальність, що призводить до психологічного перенапруження і конфліктів [5, с. 42-43].

Тому на перший план висуваються цінності і принципи, необхідні для загального виживання і вільного розвитку (етика і стратегія ненасильства, ідея терпимості до чужих позицій, цінностей, культур, ідея діалогу і взаєморозуміння, пошуку взаємоприйнятних компромісів і т.ін.). Недарма 2003 рік було оголошено ЮНЕСКО роком толерантності.

Кінець ХХ – початок ХХІ століття ознаменувався в педагогічному просторі пострадянських країн інтенсивним, якщо не сказати – вибуховим, розвитком досліджень застосування ідей світової філософії толерантності у педагогічному процесі

(Наприклад Б. Гершунський, В. Лекторський, М. Шимановський й багато інших) [2, 8, 11].

Толерантність – здатність приймати ціннісну систему іншого як таку, що не є небезпечною для власної системи цінностей. У свідомості толерантної людини немає образу ворога, вона дивиться на іншу людину перш за все як на представника людської спільноти (із позиції практичного гуманізму) і як на громадянина – представника власної громади («свого»), власної спільноти [11]. На думку українських дослідників Є. Головахи та В. Пухляка, одним із головних завдань політичної соціалізації суспільства є саме пропаганда національної і соціально-класової толерантності як єдиної можливості запобігти соціального вибуху і громадянської війни в умовах найжорстокішої соціальної кризи» [4,с.31].

«Толерантність – це те, що робить можливим досягнення миру і веде від культури війни до культури миру», – зазначається в Декларації принципів толерантності, прийнятій генеральною Конференцією ЮНЕСКО в 1995 році. Іншими словами, толерантність – це миролюбність, терпимість до етнічних, релігійних, політичних, конфесійних, міжособистісних розбіжностей, визнання можливості рівноправного існування «іншого».

Крім того, толерантність – це людська чеснота: мистецтво жити в світі різних людей та ідей, здатність мати права і свободи, при цьому не порушуючи прав і свобод інших людей. В той же час (і це дуже важливо) толерантність – це не поступка, поблажливість чи потурання, а активна життєва позиція на основі визнання іншого.

Освітня діяльність є головним засобом розвитку толерантності в суспільстві, як наголошується в «Декларації принципів толерантності UNESCO, 1995», основою, фундаментом толерантності в найширшому розумінні є індивідуальний рівень, оскільки ця індивідуальна чеснота містить в собі всі інші аспекти буття толерантності (цивілізаційну, етнічну, соціальну форми).

Проблему толерантності, таким чином, можна віднести до виховної проблеми. Проблема культури спілкування — одна з найгостріших в школі (і в середній, і у вищій), та й у суспільстві в

цілому. Чудово розуміючи, що ми всі різні і що треба сприймати іншу людину такою, якою вона є, ми не завжди поведимося коректно і адекватно. Бути терпимим до іншої людини – дуже непросте завдання, тим більше для молоді, з її недостатнім соціальним досвідом, категоричністю суджень та оцінок, максималізмом у вимогах до оточення. «Педагогіка співробітництва» і «толерантність» – поняття, без яких неможливі будь-які перетворення в сучасній освіті.

Метою цієї наукової розвідки є аналіз педагогіки толерантності та концепції діалогу культур як основ планетарного виховання студентської молоді.

Педагогічні основи становлять ту методологічну базу, на якій можна побудувати теоретичну модель планетарного виховання студентської молоді. Але завдання це складне, зважаючи на велику кількість всіляких педагогічних концепцій, теорій та систем, що існували в історії педагогіки й існують зараз. Тому доцільно користуватися певними критеріями для визначення педагогічних основ планетарного виховання: гуманістична спрямованість основних засад концепції; креативна спрямованість основних засад педагогічного напрямку чи концепції; загальнопланетарна спрямованість основних засад педагогічних теорій; оптимістична спрямованість педагогічних теорій, тобто віра у позитивну основу людини і намагання пропонувати заходи та шляхи її розкриття та розвитку.

Цим критеріям відповідає, на нашу думку, педагогіка толерантності.

Теоретичний аналіз наукових філософських, педагогічних праць, що стосуються проблеми виховання толерантності, дозволив визначити певні ідеї, які мають становити зміст педагогічної діяльності, спрямованої на виховання толерантної людини:

1. Шана людської гідності всіх без винятку людей.
2. Повага людських відмінностей.
3. Ідея взаємодоповнюваності як основної риси відмінностей. Учні мусять зрозуміти, що їхні відмінності можуть виступати як доповнюючі один одного елементи, як подарунок кожного з них групі в цілому.

4. Ідея взаємозалежності як основи спільних дій. Учнів слід спрямовувати на спільне розв'язання проблем і розподілу праці при виконанні завдань.

5. Ідея залучення до культури миру.

В педагогіці толерантності рекомендується широко використовувати інтерактивні методи навчання і виховання (ділові та імітаційні ігри, диспути, дискусії, обговорення тощо). На нашу думку, дуже плідним у вихованні толерантності може бути (і вже є) використання можливостей світової інформаційної мережі Інтернет як могутнього засобу формування навичок міжкультурної комунікації.

На думку багатьох дослідників, виховання толерантності неможливе в умовах авторитарного стилю спілкування між педагогом та учнями. Тому однією з умов виховання толерантності є освоєння педагогом певних демократичних механізмів в організації педагогічного процесу і спілкування учнів один з одним і з вчителем.

Виховання толерантності передбачає формування в учнів високого рівня культури спілкування, адже без навичок цивілізованого діалогу, без високого рівня культури полеміки неможливе ефективне функціонування фахівця ані в професійній, ані в інших сферах життєдіяльності особистості. Взагалі без таких якостей кожної людини неможливо побудувати загальнопланетарні ноосферні цивілізації, тому такою важливою для планетарного виховання є концепція «діалогу культур» В. Біблера.

Загальновідомо, що світова культура складається з багатьох національних культур. Культура планетарної цивілізації будується як світовий інтеграційний процес, в якому відбувається змішання різних етносів і етнічних культур. Людина в нинішній соціокультурній ситуації перебуває на рубежі культур, взаємодія з якими вимагає від неї діалогічності, розуміння, пошани до культурної ідентичності інших людей.

З урахуванням нових соціокультурних реалій світова педагогічна думка пропонує відповідні напрями розвитку навчання та виховання. Доповідь міжнародної комісії ЮНЕСКО про глобальні стратегії розвитку освіти в XXI столітті підкреслює,

що освіта має сприяти тому, щоб, з одного боку, людина усвідомила свої корені і тим самим могла визначити своє місце в світі, а з іншого – прищепити їй повагу до інших культур.

Одним з вихідних принципів школи діалогу культур виступає усвідомлення необхідності переходу від «людини освіченої» до «людини культури», що «поєднує в своєму мисленні і діяльності різні, незводимі одна до одної культури, форми діяльності, ціннісні, смислові спектри» [1, с. 66].

Принцип діалогу починає набувати всепроникаючого характеру. По-перше, діалог розглядається не тільки як евристичний прийом засвоєння монологічного знання і уміння, але й починає визначати саму суть і значення понять, що передаються і творчо формуються. По-друге, діалог дістає «реальне освітнє дієвезначення» як діалог культур, що «спілкуються між собою – в контексті сучасної культури, - в осередді основних питань буття, основних точок здивування нашого розуму». По-третє, діалог стає постійно діючим аспектом в свідомості учня (і вчителя) голосів поета (художника) і теоретика і виступає основою реального розвитку творчого (гуманітарного) мислення [1, с. 68].

На думку В. Шаліна [10], принцип діалогу, нерозривно пов'язаний з принципом толерантності, має бути не тільки засобом навчання, але і його метою.

До концепції школи діалогу культур впритул, на нашу думку, примикає теорія полікультурної освіти, що набуває особливої актуальності в поліетнічних, полікультурних, полімовних суспільствах (США, Росія, Канада, Україна тощо) Доктор педагогічних наук, професор, академік Академії педагогічних і соціальних наук РФ Г. Дмитрієв вказує на взаємозв'язок багатокультурної (у різних дослідників полікультурна освіта іменується по-різному – «багатокультурна», «мультикультурна», але, на нашу думку, це одне і те ж поняття) освіти з етнічною, расовою, родовою, статевою, соціальною, мовною і віковою ідентичністю. Мета багатокультурної освіти: «щоб люди не заподіювали болю і не завдавали ран один одному тільки тому, що одна відрізняється від іншої; щоб вони сприймали одна одну такими, якими вони є, щоб були терпимі до інаковості

та не вдавалися до фізичного насильства, жорстокості, морального і психологічного придушення іншої людини»[6].

На пострадянському педагогічному просторі активно розробляються як теоретично, так і практично різні аспекти основних ідей **концепції культури миру**. Наприклад, Проект „КУМИР” – Школа культури миру (школа № 1414, Москва) [3], чи ЗОШ № 49 м. Луганська, що працює за програмою «Виховання культури миру».

Очевидно, що в умовах багатокультурного світу і поліетнічного українського суспільства полікультурна освіта стає невід'ємною частиною виховання учнівської молоді в дусі толерантності. Вона включає культурологічні, етноісторичні знання, розуміння важливості культурного плюралізму, вміння виділяти і вносити в зміст майбутньої професійної діяльності ідеї, що відображають культурне різноманіття світу, а також вміння брати участь в педагогічному процесі, організованому як діалог носіїв різних культур в часі і просторі.

Л. Буєва справедливо вважає, що в сучасних умовах система освіти та її зміст не повинні носити однозначно адаптаційний характер, дозволяючи бути наявним «запасу свободи», створюваному «полікультурністю і внутрішньою динамікою освоєння якомога більшого культурного простору як розширення можливостей виживання»[7, с. 16].

Дослідники з тривогою відзначають наявність у сфері освіти процесів, що створюють умови для розвитку інтолерантності особистості в рамках тенденції етнокультурної ізоляції. Це відбувається в результаті абсолютизації відмінностей певних рис соціальної ідентифікації, переважно етнічних і релігійних. У зв'язку з цим, зокрема, набуває особливої актуальності проблема взаємовідносин школи і релігії, що не знайшла поки що задовільного вирішення.

На наш погляд, релігія відображає соціальні відносини і інтегрує їх певним чином залежно від тих сил суспільства, на боці яких вона виступає і чий інтереси, настрої, світогляд, уявлення про майбутнє вона презентує.

Нам імпонує думка Е.Фромма, що виділив в роботі «Психоаналіз і релігія» дві основні тенденції в релігії з погляду її

соціальної ролі: гуманістичну і авторитарну. В тій чи іншій мірі ці тенденції властиві всім релігійним вченням, але виражені в них не однаковим чином. Як приклади вчень з яскраво вираженими гуманістичними тенденціями Фромм називає ранній буддизм, даосизм, вчення пророка Ісайї, Ісуса Христа [9, с. 69]. З позицій гуманістичних релігій людина мусить розвивати свій розум і своє місце у Всесвіті. Таким чином, релігійні вчення йдуть у руслі загальнопланетарної тенденції до гуманізму і об'єктивно сприяють (хай і в далекій перспективі) об'єднанню людства в єдину спільноту.

З позицій релігійного гуманізму людина не просто результат чи продукт минулого або соціальних обставин, а вільна істота; не об'єкт дії природних, соціальних і надприродних сил, а суб'єкт діяльності, спілкування і пізнання. Тому релігійна людина в процесі спілкування бачить в іншому не об'єкт маніпулювання, а рівноцінний суб'єкт діалогу, про душу і розум якого також турбується Бог. Ця позиція сприяє вихованню в душі толерантності, адже у догматах всіх світових релігій присутній постулат покори, терпимості, в тому числі і до інакомислячих, інаковіруючих.

Педагогіка толерантності, концепція діалогу культур, теорія полікультурної освіти, педагогіка культури миру відповідають визначеним критеріям і є педагогічними основами планетарного виховання студентської молоді.

Література

1. Библер В.С. Целостная концепция школы диалога культур. Теоретические основы программы // Психологическая наука и образование. - 1996. - №4. - С.66-73
2. Гершунский Б.С. Толерантность в системе ценностно-целевых приоритетов образования // Педагогика, 2002, № 7
3. Глазачев С.Н., Грехова Л.И., Козлова О.Н., Сотникова Н.Н. Образование сегодня и завтра: На пути к культуре мира // Культура мира: Взгляд из России: (Очерки, проекты). - М.: Горизонт; Ставрополь: Сервисшкола, 1999. - С. 68 – 71
4. Головаха Е, Пухляк В. Политическая социализация в посткоммунистической Украине // Политологическая мысль. – 1994. - №2.
5. Гриценко О. Правові проблеми інформаційного суспільства // Актуальні питання масової комунікації, Випуск 1, 2001

6. Дмитриев Г.Д. Многокультурное образование. - М.: Народное образование, 1999. - 208 с.

7. Культура, культурология и образование (материалы круглого стола). Выступление Л.П. Буевой // Вопросы философии. - 1997. - № 2. - С. 3-56

8. Лекторский В.А. О толерантности, плюрализме и критицизме // Вопросы философии, № 11, - 1997, - С. 46-54

9. Радугин А.А. Введение в религиоведение: теория, история и современные религии : Курс лекций : [Для вузов]. - М.: Центр, 1996. – 304 с

10. Шалин В. Образование и формирование культуры толерантности <http://his.1september.ru/articlef.php?ID=200201103>

11. Шимановський М.М. Виховання громадянської толерантності як цінності // Цінності освіти і виховання: Наук.-метод. зб. / За заг. ред. О.В. Сухомлинської. – К., 1997. – 224с.

Анализируются педагогика толерантности и диалог культур в контексте планетарного воспитания ученической молодежи.

Ключевые слова: диалог культур, педагогика толерантности, планетарное воспитание.

Pedagogics of tolerance and dialogue of cultures are analysed in the context of planetary educat.

Keywords: dialogue of cultures, pedagogics of толерантности, planetary education.

Зеленов Є.А. - доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна)

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Г.П. Шевченко